สรุปผลการพัฒนาความรู้
วิชา การคิดเชิงวิพากษ์และการจัดการปัญหา
(Critical thinking and problem solving)
ผ่านระบบออนไลน์ (OCSC Learning Portal) ของสำนักงาน ก.พ.

บรรยายโดย ผศ.ดร.จุฬารัตน์ ธรรมประทีป
อาจารย์ประจำสาขาวิชาศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

มนุษย์เราทุกคนใช้การคิดอยู่ทุกเวลา ทำทุกอย่างก็ต้องคิด เช่น คิดว่าวันนี้จะกินอะไร คิดว่าวันนี้จะไปไหน ฯลฯ “การคิด” เป็นกระบวนการทางสมองโดยใช้สติปัญญาต่อสิ่งเร้าที่มากระทบต่อเรา และตอบสนองอย่างมีเป้าหมายในการคิด แต่เพื่อให้ครอบคลุมในทุกด้านของความหมายของการคิดเชิงวิพากษ์และสอดคล้องกับบทเรียนนี้ และคำภาษาไทยมีคำที่อธิบายได้ใกล้เคียงกันหลายคำ ได้แก่ “การวิพากษ์” หมายถึง การพิจารณาตัดสิน “การวิจารณ์” หมายถึง การให้คำตัดสินโดยอาศัยความรู้ความสามารถจากผู้ที่เชื่อถือได้ หรือ “การใช้วิจารณญาณ” หมายถึง การใช้ปัญญาที่สามารถรู้หรือให้เหตุผลที่ถูกต้องได้ **“การคิดเชิงวิพากษ์”** จึงหมายความว่า การตอบสนองต่อสิ่งเร้าของมนุษย์โดยใช้กระบวนการทางสมองหรือทางสติปัญญาในการคิด วิเคราะห์ แยกแยะองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อที่จะทำบางอย่างตามเป้าหมายที่กระบวนการคิดนั้นเกิดขึ้น เป้าหมายนั้นอาจจะเป็นการต้องตัดสินใจเลือก เป้าหมายนั้นอาจจะเป็นการแก้ปัญหา หรือเป้าหมายนั้นอาจจะเป็นการเพื่อให้คนอื่นเข้าใจหรือโน้มน้าวใจก็ได้ การเรียนในบทเรียนนี้จึงเป็นการเรียนรู้ความสำคัญของการคิดเชิงวิพากษ์และการจัดการปัญหา กระบวนการคิดเชิงวิพากษ์และการจัดการปัญหา ลักษณะของผู้ที่มีความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์และการจัดการปัญหาการพัฒนาการคิดเชิงวิพากษ์และการจัดการปัญหาในการดำเนินชีวิตและการทำงาน

องค์ประกอบการคิดเชิงวิพากษ์

๑. การคิดอย่างรอบคอบและมีเป้าหมาย

การคิดอย่างระแวดระวัง คิดอย่างช้า ๆ การคิดอย่างละเอียดลออ เพื่อให้การตัดสินใจถูกต้องหรือเหมาะสมที่สุด

๒. การใช้เหตุผลและตรรกะ

การคิดแบบตรวจสอบข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาหรือทางเลือก เพื่อให้การตัดสินใจถูกต้องหรือเหมาะสมโดยขจัดอารมณ์ เช่น ฉันกลัวว่าจะทำงานชิ้นนี้ไม่สำเร็จ คำว่า “กลัว” เป็นการใช้อารมณ์ประกอบการคิด อาจทำให้การตัดสินใจผิดพลาดได้

๓. การตัดสินใจเกี่ยวกับความเชื่อ

การพิจารณาข้ออ้างโดยใช้เหตุผล ต้องใช้ข้อมูลว่าจะเชื่อสิ่งนั้นหรือไม่ เช่น ผักชนิดนี้ดีต่อสุขภาพมาก ก็ต้องคิดหาข้อมูลว่าเป็นเช่นนั้นหรือไม่ เพื่อนำข้อมูลประกอบการตัดสินใจ

๔. การประยุกต์ใช้กับปัญหาที่เกิดขึ้น

เป็นหลักสำคัญในการโน้มน้าวใจหรือการประนีประนอม ซึ่งต้องใช้การคิดเชิงวิพากษ์ เช่น ได้รับมอบหมายงาน เราไม่ควรตอบว่าทำไม่ได้เลย แต่ควรตอบว่า ขอไปศึกษาทบทวนก่อนจะได้หรือไม่ค่อยว่ากันอีกที

การคิดเชิงวิพากษ์ มักมีความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนในคำนี้ โดยบุคคลทั่วไปอาจเข้าใจว่ามีความหมายเดียวและให้ความรู้สึกในแง่ลบ แท้จริงแล้วมีหลากหลายความหมาย ทั้งเชิงบวกหรือลบก็ได้และอาจไม่มุ่งตัดสินก็ได้ หรืออาจเข้าใจว่าเกิดขึ้นได้เองตามธรรมชาติ แท้จริงแล้วต้องฝึกฝนบนหลักเหตุและผล จึงจะสามารถมีการคิดเชิงวิพากษ์ได้ หรืออาจเข้าใจว่าไม่เกี่ยวข้องกับความรู้หรือประสบการณ์ แท้จริงแล้วจำเป็นต้องอาศัยความรู้หรือประสบการณ์เพื่อหาคำตอบที่ถูกต้องหรือเหมาะสมที่สุด หรืออาจเข้าใจว่าเกิดขึ้นตลอดในชีวิตและทุกเรื่องที่เข้ามา แท้จริงแล้วไม่จำเป็นต้องมีการคิดเชิงวิพากษ์ ทุก ๆ เรื่องในการใช้ชีวิต หรืออาจเข้าใจว่าเพื่อหาคำตอบที่ถูกต้องและมีการตัดสินใจทุกครั้ง แท้จริงแล้วอาจไม่ถูกต้องแต่เพียงแค่เหมาะสมก็ได้ และไม่จำเป็นต้องมีการตัดสินเพียงแค่คิดเพื่อให้ผู้อื่นนำไปตัดสินใจก็ได้

ความสำคัญของการคิดเชิงวิพากษ์

๑. ลด “จุดอ่อน” การคิดตามธรรมชาติของมนุษย์ /ลดการรีบคิด รีบตัดสินใจ

๒. เกิดการสืบค้นความจริง ค้นหาข้อมูล ไม่เร่งด่วนเชื่อ

๓. เพิ่มการสังเกตความแตกต่างท่ามกลางความเหมือน

๔. เชื่อในสิ่งที่ถูกต้อง ไม่ถูกหลอกง่าย

๕. ช่วยให้ตัดสินใจตามข้อเท็จจริง ลดการใช้อารมณ์และความรู้สึก

๖. ไม่เกิดผลกระทบ เกิดความร่วมมือ /การยอมรับ จากการมีเหตุมีผล

๗. เป็นจุดเริ่มต้นของความคิดสร้างสรรค์

บุคคลที่จะมีความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์ จะต้องประกอบไปด้วยความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะ

KNOWLEDGE

“ความรู้”

สิ่งที่สั่งสมมาจากการเล่าเรียน ค้นคว้า หรือประสบการณ์

SKILLS

“ทักษะ”

การนำความรู้มาฝึกปฏิบัติอย่างสม่ำเสมอ จนเกิดความชำนาญ

ABILITIES

“คุณลักษณะ”

สิ่งบ่งชี้ความเฉพาะเจาะจง

กระบวนการคิดเชิงวิพากษ์ ประกอบไปด้วย

๑. **การตั้งคำถาม**ต่อสิ่งเร้าเพื่อหาคำตอบที่ชัดเจน “ทำไม ...”

๒. **การรวบรวมข้อมูล**จากแหล่งข้อมูลต่าง ๆ

๓. **การใช้ข้อมูล**ด้วยเหตุผลและเชิงตรรกะเพื่อประกอบการตัดสินใจ

๔. **พิจารณาผล**การนำไปใช้ จากหลากหลายแนวทาง

๕. **พิจารณามุมมองอื่น** ในข้อเท็จจริงนั้นหรือใกล้เคียงเพื่อตัดสินใจง่าย

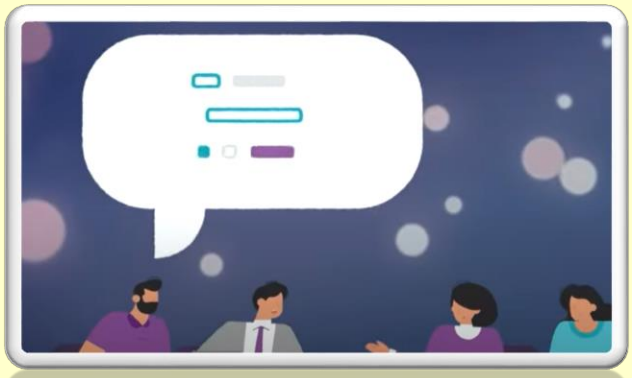

การตั้งคำถาม ๖ ลำดับ สู่กระบวนการคิดเชิงวิพากษ์

- **เกิดอะไรขึ้น ?** → การหาเหตุของสิ่งที่เกิดขึ้น
- **ทำไมจึงสำคัญ ?** → สิ่งที่เกิดขึ้นอาจจะไม่ต้องใช้การคิดเชิงวิพากษ์ก็ได้
- **ไม่เห็นสิ่งใด ?** → มีสิ่งใดที่ถูกมองข้ามไปหรือไม่
- **รู้ได้อย่างไร ?** → เพื่อรู้ว่าข้อมูลที่จะนำมาช่วยในการตัดสินใจจะนำมาอย่างไร
- **ใครกำลังพูด ?** → เพื่อหาแหล่งที่มาของสิ่งเร้า ว่าสำคัญหรือไม่
- **มีอะไรอีกบ้าง ?** → มีข้อแตกต่าง ข้อจำกัด ทางเลือกอื่นอีกหรือไม่ เพื่อการตัดสินใจที่ดี

ลักษณะของบุคคลที่มีการคิดเชิงวิพากษ์

๑. **ชอบตั้งคำถาม** เพื่อหาข้อมูลแต่ไม่ใช่การตั้งคำถามเพื่อกังวลใจหรือแบบพร่ำเพรื่อ

๒. **หลีกเลี่ยงการด่วนสรุป** ชะลอการคิด คิดอย่างรอบคอบ

๓. **อยากรู้อยากเห็น** ต้องเกิดจากคำถาม สงสัย และหาข้อมูลเพิ่มเพื่อตัดสินใจ

๔. **ใจกว้าง** แสดงออกด้วยการรับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น ตัดสินใจบนความคิดที่หลากหลาย

๕. **มั่นใจและไวต่อความรู้สึก** เมื่อคิดมารอบคอบแล้ว ข้อมูลครบถ้วนแล้ว ก็จะแสดงออกด้วยความมั่นใจ ทั้งคำพูดและท่าทาง

ทักษะสำคัญของการคิดเชิงวิพากษ์

๑. **การตีความ** โดยการจัดหมวดหมู่ แปลความ ทำความหมายให้ชัดเจนของข้อมูลนั้น

๒. **การวิเคราะห์** เพื่อตรวจสอบข้อมูล หรือระบุข้อโต้แย้งของข้อมูลที่ได้รับ

๓. **การประเมินผล** ตามข้อกล่าวอ้างที่มีหรือข้อโต้แย้งที่ส่งถึงเรา

๔. **การสรุปอ้างอิง** ใช้ทักษะนี้ตอนสรุปหลักฐานหรือข้อมูลที่มี จะต้องมีผล (ที่มา) ของข้ออ้างนั้น

๕. **การอธิบาย** การบรรยายบนหลักเหตุผลแสดงถึงความสัมพันธ์ของข้อมูลและเหตุผล

๖. **การควบคุมตนเอง** ควบคุมกระบวนการคิดของตนอย่างต่อเนื่องเป็นระบบ และเป็นธรรมชาติ

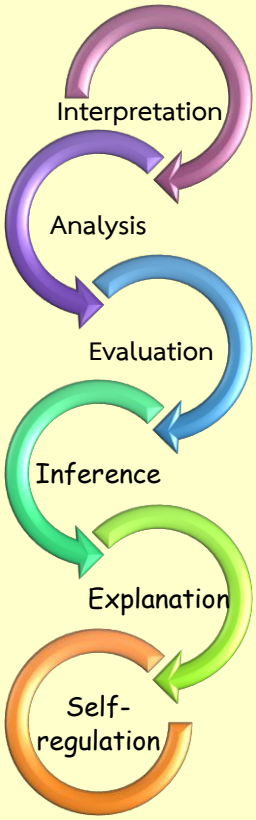

การจัดการปัญหา (problem solving)

“ปัญหา” หมายถึง ช่องว่างของสภาพที่อยู่ระหว่างสภาพปัจจุบันและความคาดหวัง ถ้าสภาพปัจจุบันและความคาดหวังแตกต่างกันมาก ปัญหาก็ยิ่งมาก ทั้งนี้ ปัญหาของแต่ละคนอาจไม่เหมือนกัน หนักเบาซับซ้อนไม่เท่ากัน การคงอยู่แตกต่างกัน ความสามารถในการจัดการปัญหาของแต่ละบุคคลก็ย่อมแตกต่างกัน โดยทักษะ/ความสามารถในการจัดการปัญหานั้น คือ กระบวนทางสมองที่ขจัดความขัดแย้งหรือสภาพของช่องว่างระหว่างสภาพที่อยู่ระหว่างสภาพปัจจุบันและความคาดหวังให้แคบลงหรือหมดไป ปัญหาต่าง ๆ จะแก้ไขไปได้ด้วยดี ต้องใช้การฝึกฝนอย่างสม่ำเสมอเพื่อเผชิญปัญหาในชีวิต โดยหลักแล้วความสำคัญของการจัดการปัญหาก็คือการทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปอย่างราบรื่น แก้ไขสิ่งผิดพลาดทำให้ดีขึ้นได้ ลดความเลี่ยง เพิ่มประสิทธิภาพ และเพิ่มโอกาสในการสร้างสรรค์นั่นเอง

บุคคลทุกคนย่อมพบเจอกับอุปสรรคปัญหาในชีวิต แต่การจัดการปัญหาจะเป็นไปด้วยวิธีการใดก็ขึ้นอยู่กับความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะของบุคคลนั้น โดยคุณสมบัติของผู้มีความสามารถในการจัดการปัญหาที่เป็นลักษณะเฉพาะ ได้แก่

๑ หลีกเลี่ยงการใช้อารมณ์การจัดการปัญหา มีเหตุผล

๒ มีความมุ่งมั่นในการจัดการปัญหา ไม่ยอมแพ้ พยายามสู้

๓ มีความคิดสร้างสรรค์ มองเห็นแนวทางการแก้ปัญหา แนวทางใหม่

๔ เปิดใจรับความคิดใหม่ของบุคคลอื่น

๕ คาดหวังบนพื้นฐานของความจริง ยึดความเป็นไปได้ รู้จักศักยภาพของตน

๖ มีความอดทน ต่อสิ่งเร้าภายนอกในการแก้ปัญหา

๗ ใช้หลักเหตุผล ความน่าเชื่อถือ คิดอย่างรอบคอบ

๘ มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี สื่อสารดี มีทักษะ การโน้มน้าว ประนีประนอม

๙ กล้าที่จะเสี่ยง ไม่ยึดติดกับสิ่งเดิม

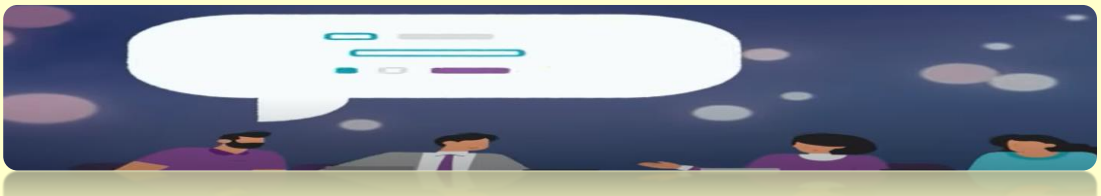

การพัฒนาทักษะการจัดการปัญหา

๑. หลักการจัดการปัญหา

“หลักการวิเคราะห์ปัญหา”	พิจารณาเป็นส่วนว่าปัญหานั้นมีที่มาอย่างไร ข้อมูลมีอย่างไร จะแก้ไขอย่างไร
“หลักการเปรียบเทียบ”	พิจารณาส่วนต่างส่วนเหมือน ข้อมูลปัญหา ข้อมูลทางเลือก เพื่อแก้ปัญหา
“หลักการคัดเลือกและตัดสินใจ”	พิจารณาปัญหาสำคัญเป็นลำดับ และแนวทางแก้ปัญหาที่ดีเป็นลำดับ
“หลักการสร้างทางเลือกที่ชัดเจน”	เป็นกระบวนการคิดเพื่อสร้างทางเลือกใหม่ แนวคิดใหม่ เหมาะกับปัญหาที่ซับซ้อน

๒. ขั้นตอนในการจัดการปัญหา

๑) ระบุปัญหา/ทำความเข้าใจกับปัญหา โดยการตั้งคำถามกับปัญหา เช่น เกิดขึ้นกับใคร เมื่อไร ทำไมจึงเกิดขึ้น จะแก้ปัญหาอย่างไร

๒) มองหาสาเหตุที่แท้จริงของปัญหา

๓) แจกแจงทางเลือกในการจัดการปัญหา เมื่อปัญหาชัดเจน สาเหตุชัด ต้องแจกแจงทางเลือกในแต่ละปัญหาให้ชัดเจน

๔) ตัดสินใจเลือกแนวทางการจัดการแก้ปัญหา ภายใต้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างเหมาะสม

๕) วางแผนการนำทางเลือกไปใช้ เริ่มต้นที่ไหน ใครรับผิดชอบ

๖) กำกับติดตามการใช้แนวทางที่เลือก

๗) ตรวจสอบผลลัพธ์การใช้แนวทาง โดยพิจารณาจากแผนงาน การกำกับติดตาม และผลลัพธ์ หากไม่ดีหรือล้มเหลว ก็เริ่มต้นใหม่

๓. การใช้ความสามารถในการคิดเชิงวิพากษ์ต่อการจัดการปัญหา

↳ การคิดเชิงวิพากษ์อยู่ในการจัดการปัญหาเสมอ ซึ่งจะต้องระบุตัวปัญหา /หาสาเหตุ และหาแนวทางเลือก เพื่อจัดการปัญหานั้น

๔. วิธีการพัฒนาทักษะการจัดการปัญหา

๑. สร้างประสบการณ์ในการจัดการปัญหาอย่างสม่ำเสมอ

๒. การมีวุฒิภาวะของสมองและความสามารถทางสติปัญญา เป็นการสั่งสมประสบการณ์

๓. สภาพการณ์ที่แตกต่างกัน ทำให้การจัดการปัญหาก็แตกต่างกัน

๔. ความสามารถในการมองจุดร่วมของปัญหา

หมายเหตุ : ๑. ภาพประกอบนำมาจากสื่อการสอนของผู้บรรยายหลักสูตรวิชาดังกล่าว
๒. แผนภาพ/แผนภูมิ ผู้เข้ารับการฝึกอบรมจัดทำขึ้นใหม่

จัดทำโดย นายภาคภูมิ รัตนไสววงศ์
ตำแหน่ง นิติกรชำนาญการ
สังกัด กลุ่มวินัย กองการเจ้าหน้าที่
เดือนกุมภาพันธ์ ๒๕๖๗